12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi

Tam Metinleri

05-07 Haziran 2020 / Türkiye

المؤتمر الدولي الثاني عشر للدراسات الاجتماعية والتاريخية والقانونية

كتاب المتون الكاملة

05-07 يونيو 2020 - تركيا

12th International Congress on Social Studies with Recent Researches

Book of Proceeding

05-07 June 2020 / Turkey

Editors

Assoc. Dr. Sami Baskın - Prof. Dr. Faruk Yamaner

2020 – Rize

ISBN: 978-605-69948-6-9

Yayımlanma tarihi (published date): *03.07.2020*

12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri
Book of Proceeding 12th International Congress on Social Studies with Recent Researches
كتاب المتون الكاملة للمؤتمر الدولي الثاني عشر للدراسات الاجتماعية والتاريخية والقانونية

Editörler (editors): *Sami Baskın – Faruk Yamaner*

Yayıncılık Sertifika No (Certificate No): 77535

Genel Yayın Yönetmeni (Chief of editor boards): *Sami Baskın*

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
1. Basım, Elektronik Kitap (Çevrim içi / Web tabanlı)

210 x 297 *mm*

Kaynakça var, dizin yok.

ISBN 978-605-69948-6-9

1. Kongre 2. Sosyal Bilimleri 3. Özetler

PDF yayın

Yayımlanma adresi: https://sosyalbilimler.info/tr

منشورات SAYBİLDER بالتعاون العلمي مع جامعة HİTİT

Düzenleme Kurulu

Düzenleme Kurulu Başkanı

Assoc. Dr. Sami Baskın - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Şinasi Akdemir - Çukurova Üniversitesi

Assoc. Dr. Hatem Fahad Hanoo - University of Mosul (Irak)

Assoc. Dr. Sid Hatem - University of M'sila (Algeria)

Assist. Dr. Asad Layek - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Assist. Dr. Sud Ahmed Soufiane - Annaba University (Algeria)

Bilim ve Değerlendirme Kurulu

Prof. Dr. Abdulaziz Khedr Abbas
University of Anbar (Iraq)

Prof. Dr. Bensefia Sofiane
University Mohamed Lamine Debaghine -Setif2 (Algeria)

Prof. Dr. Handan Akçaöz
Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Harrane Elarbi
University of Laghouat (Algeria)

Prof. Dr. Ismaili Yammna
University of M'sila (Algeria)

Prof. Dr. Lakhdar Roubhi
University Mohamed Boudiaf - M'sila (Algeria)

Prof. Dr. Mohammed Faridi
Hassan 1st University (Morocco)

Prof. Dr. Mustafa Arslan
İnönü Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa Gülmez
Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Şinasi Akdemir
Çukurova Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Yüksel Kaştan
Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)

Assoc. Dr. Altnazfti Ali Mohammed Ali
Asmarya University (Libya)

Assoc. Dr. Behchachi Rabah
University of Batna-1 (Algeria)

Assoc. Dr. Mohammed Ahmed Mbark Dqali
Zintan University (Libya)

Assoc. Dr. Samir Chougui
University Mohamed Lamine Debaghine -Setif2 (Algeria)

Assoc. Dr. Sid Hatem
University of M'sila (Algeria)

Assoc. Dr. Abd Al Azeez Elias Sultan
University of Mosul (Iraq)

Assoc. Dr. Abdulmejod Othman Ali
University of Mosul (Iraq)

Assoc. Dr. Amienah Dakil Altimimy
Mustansiriyah University (Iraq)

Assoc. Dr. Bencheikh Asma
University of Djelfa (Algeria)

Assoc. Dr. Boukhal Lakhdar
Centre Universitaire de Naâma (Algeria)
Assoc. Dr. Emad T. Tawfeeq
University of Baghdad (Iraq)
Assoc. Dr. Hatem Fahad Hanoo
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Kefaah Abaas Rmdan
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Kifah Eabbas Ramadan
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Luma Abdul Aziz Mustafa
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Mohammed Hamzah Hussein
University of Al-Hamdaniya
Assoc. Dr. Omar Ahmed Saeed
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Osama H. Ibrahiim
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Rabah Mohammed Khader
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Raqhad Abdual Karim Ahmad
University of Baghdad (Iraq)
Assoc. Dr. Saad Tawfeeq Azeez
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Shaimaa Salim Abd Alsahib
Mustansiriyah University (Iraq)
Assoc. Dr. Shaymaa Ali Ahmad
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Shaymaa Fadhil Abdul Hameed
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Suadd Kadum Mahdi
Mustansiriyah University (Iraq)
Assoc. Dr. Vian Muwfaq Al Nuaimi
University of Mosul (Iraq)
Assoc. Dr. Yasmin Abdulkareem Mohammed
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Abu-Baker Ahmed Utheman Alanaimi
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Abd Aleaziz Aljasim
University of Anbar (Iraq)
Assist. Dr. Afrah Nathir Jasim
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Ali Mohammed Deehoum
Asmarya University (Libya)
Assist. Dr. Ameerah Ismael Mohammed
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Ben Lebbad Elghali
University of Abou Bekr Belkaid Tlemcen (Algeria)
Assist. Dr. Djouheur Belhanafi
University of Mascara (Algeria)
Assist. Dr. Faiza Taiebi Ahmed
University of Chlef (Algeria)
Assist. Dr. Fatima Bakdi
Algiers 3 University (Algeria)
Assist. Dr. Guenchouba Abedrrahman
University of Djelfa (Algeria)
Assist. Dr. Hatem Ahmad Ismael
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Hiba hazim Mohammed
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Hifaa Ahmat Abd
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Hussein Saleh Hassan
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. İlkgül Kaya Zenbilci
Bozok Üniversitesi (Türkiye)
Assist. Dr. Iman Ghanim Shareef
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Kheira Bourenane
University of M'sila (Algeria)
Assist. Dr. Khellaf Ouarda
University Mohamed Lamine Debaghine -Setif2 (Algeria)
Assist. Dr. Maadh Habash Khudhur
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Mohammed Wleed Abd
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Nabeel Khalid Sheet
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Naser Abdulla Ali Oun
University Elmergib (Libya)

Assist. Dr. Ouaret Ahmed
Algiers 2 University (Algeria)
Assist. Dr. Radhwan Hashim Hamdoon
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Rami Abdulhakeem Qasim
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Rian Hashim Hamdoon
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Sajid Abd Mohammed
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Shaymaa Wleed Abdulrahman
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Soualmia Nouria
University of Mascara (Algeria)
Assist. Dr. Souhila Leghars
Mascara University (Algeria)
Assist. Dr. Suad Aied Mohammed Saeed
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Sud Ahmed Soufiane
Annaba University (Algeria)
Assist. Dr. Suhad Fadhil Abbas
Tikrit University (Iraq)
Assist. Dr. Tounsi Faiza
University of Laghouat (Algeria)
Assist. Dr. Yasir Jaber Khaleel
University of Mosul (Iraq)
Assist. Dr. Zohra Chouchane
University of Bouira (Algeria)
Öğretim Görevlisi Yasameen Yaseen Salih
University of Mosul (Iraq)
Öğretim Görevlisi Wsn Zaenw Hamad
University of Mosul (Iraq)
Öğretim Görevlisi Wsn Abd Almotlb
University of Mosul (Iraq)
Öğretim Görevlisi Sarab Abdulsattar
Tikrit University (Iraq)
Öğretim Görevlisi Salih Salem Ibraheem
University of Mosul (Iraq)
Öğretim Görevlisi Laial Khleel Ismaeel
University of Mosul (Iraq)
Öğretim Görevlisi Hiba Abd Al Ilah Yunes
University of Mosul (Iraq)

EHL-İ REY'İN İLK TEMSİLCİLERİNDEN: ABÎDE ES-SELMÂNÎ VE FIKIHÇILIĞI

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR - Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet

Yemen asıllı, tâbiînden ve Kûfe fakihlerinden biri olan Abîde es-Selmânî Hz. Peygamber hayatta iken müslüman olmuş ancak Hz. Peygamber'i göremeden vefat etmiştir. Ehl-i reyin ilk temsilcilerinden biri olan Abîde es-Selmânî hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak onun Hz. Ali'nin ve Abdullah İbn Mes'ud'un öğrencileri arasında olduğu ve rey temsilcilerinden özellikle İbrahim en-Nehâî'nin kendisinden istifade ettiği bilinmektedir. Hem sahabe hem de tabiin fakihleri arasında saygın bir yer edinmiş olan Abîde, pek çok mesele hakkında müracaat kaynağı olmuştur. Ayrıca kaynaklar onu, Hz. Ali'nin hadislerini rivayet eden en güvenilir râviler arasında zikretmektedir. Bir dönem kadılık da yapan Abîde'nin, fürû-i fıkıh sahasında kendine özgü görüşleri de bulunmaktadır. Onun usul-i fıkıh alanına konu olan yorumlarından biri olan Hz. Ali ile arasında geçen bir konuşması, icma teorisinde inkıraz-ı asrı kabul edenler ve etmeyenler için delil konumunda zikredilmiştir. Bu çalışmada, Abîde es-Selmânî'nin hayatı, fıkıhçılığı ve icmayla ilgili rivayeti tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tabiîn, ehl-i rey, Kûfe, Abîde es-Selmânî, fıkıh.

PIONEER OF AHL AL-RAY: ABIDE ES-SALMANI AND HIS PLACE IN ISLAMIC LAW

Abstract

Abida Al-*Salmāni, who has Yemeni origins, is a member of* the Tābi'īn and he is one of the faqīhs of Kufah. He became a Muslim during the lifetime of Prophet Muhammad, however, Prophet Muhammad passed away before *Abida* Al-*Salmāni* had a chance to see him. There is not much information about *Abida* al-*Salmāni, one of the first representatives of Ahl* al-*raʏ. However, it is known that he was one of the students of Ali* Ibn Abi Talib and *Ibn Mas'ud. Also,* İbrahim an-Nehâî, one of the representatives of *raʏ, made use of his knowledge. He had an honorable place among the* faqīhs *of both* aṣ-*ṣaḥābah and t*ābi'īn generations, and he was a source of advice regarding many issues. Moreover, according to resources, he was one of the most trustworthy narrators of the hadith of *Ali* Ibn Abi Talib. *Abida* Al-*Salmāni, who also worked as a judge for a period of time, had unique opinions in the field of furū'* al-fıqh. One of his interpretations, which became a subject of the field of usûl al-*fiqh is a conversation between him and Ali* Ibn Abi Talib. This commentary of him was used as evidence for people who accept and reject the inkırâzü'l-*asr in the theory of* ijma'. In this study, we will examine the life of *Abida* Al-*Salmāni, his duty as a* faqīh and his narrative regarding ijma'.

Keywords: Tābi'īn, *ahl* al-*raʏ, Kufah, Abida* al-*Salmāni, fıqh.*

Abîde es-Selmanî'nin Hayatı

Künyesiyle birlikte tam adı, Ebû Amr (Ebû Müslim) Abîde b. Amr (b. Kays b. Amr) es-Selmânî el-Murâdî el-Kûfî'dir (v. 72/691)[69]. Tabiînin büyüklerindendir. Aslen Yemenli olup Murad Kabilesi'nin Selmân boyuna nispetle es-Selmânî diye anılmıştır. Doğum tarihi belli değildir. Ancak onun cahiliye döneminde hayatta olduğu bilinmektedir.[70] Hz Peygamber'in vefatından iki yıl önce, Mekke fethi sıralarında müslüman olmuş [71] , fakat Hz. Peygamber'le görüşememiştir. Bu sebeple muhadramûndan sayılmıştır. Yemende iken müslüman olmuştur.[72] Hz. Ömer zamanında Medine'ye geldiği de rivayet edilmektedir.[73] "*Kûfe Ekolü*" isimli eserinde Abîde es-Selmânî'ye de yer veren Ahmet Hamdi Furat, Hanefî mezhebinin oluşum döneminde Abdullah b. Mes'ud'un öğrencileri arasında yirmi beş kişinin Yemenli olduğunu kaydeder. Ona göre bunun sebebi, kuzey bölgesi Araplarının ve bunlara bağlı unsurların ciddi ganimet gelirlerinin elde edildiği çeşitli bölgelere dağılarak fetih faaliyetleriyle meşgul olmalarıdır. Bu sebeple ilmi faaliyetlerle daha çok Yemenliler ilgilenmiştir. Ayrıca Furat, Kûfe rey ekolünün en önemli temsilcilerini oluşturacak zümresi olan Mevâlî için bu dönemin erken bir dönem olduğunu zira Mevâlîlerin henüz İslam'a yeni intisap döneminde olduğunu da kaydeder.[74]

Abîde, Hz. Ömer zamanında Medine'den ayrılarak Kûfe'ye yerleşmiştir. Pek çok savaşa da katılan Abîde [75] Hz. Ali'nin Hâricîler'le yaptığı savaşta onun tarafında bulunmuştur. [76] Kaynaklarda onun bir gözünün kör olduğundan söz edilir ancak buna rağmen kadılık da yapmıştır.[77] Kendisinden başta öğrencisi Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) olmak üzere Şa'bî (ö. 104/722), İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714) ve Ebû İshâk es-Sebîî (ö. 127/745), Nu'man b. Kays, Seleme el-Muradî, Saîd b. Ebî Hind, Ebû Husayn gibi devrin önde gelen âlimleri rivayette bulunmuşlardır.[78]

Hadis münekkitlerince güvenilir ve rivayetleri en sahih isnadlardan sayılan Abîde es-Selmânî'nin fıkıh ve kıraatte hocası Abdullah b. Mes'ûd'dur (ö. 32/652-53). Irak bölgesinin

---

[69] Mustafa Uzunpostalcı, "Abîde es-Selmânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, 1: 309-310; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed, *Târîhu Bağdat*, thk. Beşşar Avvad, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001, 12: 423.

[70] Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, thk. Salah b. Fethi Helel, Kahire: Faruk el-Hadisiyye, 2004, 3: 134-135.

[71] İbn Kuteybe, *el-Meârif*, thk. Servet Ukkaşe, Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitab, 1992, 1/425; Hatîb, *Târîhu Bağdat*, 12: 423.

[72] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990, 4: 199.

[73] Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 135.

[74] Ahmet Hamdi Furat, *Hanefi Mezhebinin İlk Oluşum Dönemi Kûfe Ekolü*, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009, 116-117.

[75] Ziriklî, Alâm, 4: 199.

[76] İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Abdüsselam Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1997, 3:397; Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1983, 6: 312; Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya, el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392, 7: 173.

[77] Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnavut, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985, 4: 43. Bir başka rivayette İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Abdullah İbn Mesud'un beş ashabı vardı ve bunların her birinin bedensel bir kusuru bulunmaktaydı: Abîde es-Selmânî'nin tek gözü kördü. Mesrûk b. el-Ecda' kamburdu. Alkame b. Kays topaldı. Şurayh köse idi. Haris'in de tek gözü görmüyordu." Bkz. İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım, *Târîhu Medineti Dımaşk*,(tahk. Muhibbuddin Ebû Said, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1995, 41: 187.

[78] Hatîb, Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdat*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., 12: 423.

büyük fakih ve kurralarından kabul edilmiştir.[79] Kaynaklar onun ilmi derecesinin Kadı Şüreyh (ö. 80/699 [?]) ile aynı olduğunu kaydeder.[80] Şüreyh, içinden çıkamadığı meselelerde ona danışarak hüküm verirdi.[81] İbn Ebû Hayseme'nin (ö. 279/892-93) naklettiğine göre ferâiz ilminde Kûfe'de ondan daha bilgilisi yoktu. Hatta Kâdî Şüreyh'e ferâizle ilgili meseleler geldiğinde bunun çözümü için Abîde es-Selmânî'ye gidilmesini tavsiye ederdi.[82] Abîde de mescidin kapısına oturur ve Şüreyh'in kendisine gönderdiği kişilerin miras meselelerini çözerdi. Bazı zor meselelerde, "İsterseniz size bu hususta Abdullah b. Mes'ud'un ferâiz hesaplaması yöntemiyle cevap vereyim" dediği de olurdu.[83] Ferâiz ilminde otorite olan Abîde zaman zaman bazı hususları eleştirdiği de olmuştur. Örneğin İbn Sîrîn kanalıyla gelen bir rivayete göre o, Ömer b. Hattâb'dan mirasta dedenin konumu ve farklı durumlar hakkında alacağı hisse miktarı hakkında yaklaşık yüz mesele öğrendiğini ancak bunların pek çoğunun birbiriyle çeliştiğini de söylemiştir.[84]

İbn Sîrîn onun hakkında, "Kûfeliler ilimde kimi zaman Abîde'yi kimi zaman da Hâris el-A'ver'i (ö. 65/684) önde gösterirler. Birinci ve ikinci hususunda bu ikisinden başkası tartışılmaz. Üçüncüleri Alkame (ö. 62/682), dördüncüleri Mesrûk (ö. 63/683 [?]), beşincileri ise Şüreyh'tir" demektedir.[85]

Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in Şüreyh'ten önce kadılık vazifesi için Kûfe'de Abîde'yi görevlendirdiği,[86] Hz. Ali tarafından da Kûfe'de Şüreyh ile birlikte kadı olarak tayin edildiği nakledilmektedir.[87]

Abîde'nin müslüman olduktan sonraki hayatının büyük bir bölümünü Kûfe'de geçirmesi sebebiyle bölgenin fakihleri üzerinde etkili olmuştur. Özellikle Hanefi kaynakları kendisinden hadis ve haber rivayeti noktasında istifade etmişlerdir.

Abîde'nin hicrî 73 veya 74 yılında öldüğüne dair farklı rivayetler varsa da en kuvvetli rivayete göre 72 (691) yılında vefat etmiştir.[88] Namazını vasiyeti üzerine Esved b. Yezîd (ö. 75/694)

---

[79] Safedî, Selahaddin Halil, *el-Vâfî bi'l-Vefâyât*, tahk. Ahmed el-Arnavut, Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000, 19/287; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 7: 287; Hatîb, *Târîhu Bağdat*, 12: 423. İbn Hazm (ö. 456/1064), onu sahabeden sonra Kûfe'deki en meşhur fakihler arasında zikreder. Bkz. İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî , *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1404, 5: 93.

[80] Ziriklî, Alâm, 4: 199.

[81] Hatîb, *Târîhu Bağdat*, 12: 423.

[82] Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 136.

[83] Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Fevvâz Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1407, "Ferâiz", 15; Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 143.

[84] İbnü'l-Mulakkin, Siraceddin Ebû Hafs, *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmii's-Sahîh*, Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008, 30: 484; Abdürrezzak, Ebû Bekir es-Sanânî, *Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403, 10: 261; Serahsî (ö. 483/1090 [?]) ise bu hususta şunları kaydetmektedir: Hz. Ömer, dedenin mirastaki konumu hakkında herhangi bir görüşte sabit kalamamıştır. Abîde es-Selmânî'nin naklettiğine göre, Hz. Ömer, şura meclisiyle birlikte bir yerde dedenin mirastaki hissesi hakkında bir görüş üzerinde ittifak ettikleri anda çatıdan bir yılan düşmüş ve herkes bir tarafa dağılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Allah onların dede konusunda bir görüş üzerinde ittifak etmelerini istemedi" demiştir. Hz. Ömer yaralanıp kendisinden ümidi kesince, "Şahit olunuz ki, dede ve kelale konusunda hiçbir görüşüm yoktur!" demiştir. Serahsî, Şemseddin Ebû Bekir, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin, Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000, 29: 332. Mevsılî (ö. 683/1284), ilgili rivayeti Abîde'nin Hz. Ömer'den rivayetle aktardığını bildirir. Bkz.: Mevsılî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr*, thk. Mahmud Ebû Dakika, Kahire: Matbaatü Halebî, 1937, 5: 101.

[85] Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 135.

[86] İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım, *Târîhu Medineti Dımaşk*, 21: 467.

[87] Mansur Koçinkağ, Hicrî İlk İki Asırda Irak'ta Görev Yapan Kadılar, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2017, Sayı 11 (Sayfa 27-4 4), 33.

[88] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8: 362; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4: 44.

kıldırmıştır.[89] Ölmeden önce kitaplarının getirilmesini istemiş ve imha ettirmiştir.[90] Bunun sebebini de, "Bu kitaplarda yazılanları yerinde kullanamazsınız" diye açıklamıştır.[91] İlk dönemlerde yaygın olan kitap imha geleneğini, eğitim faaliyetinin daha çok imla ve takrir usulü üzerine devam etmesi şeklinde anlamak mümkündür. Zira kitapların ehil olmayanların eline geçmesi, ders halkasında bulunmadan ve yazılanların mahiyetini anlamadan yorum yapılmasına mahal verebiliyordu. Nitekim İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) rivayeti bu manayı doğrular mahiyettedir. Onun naklettiğine göre Abîde ölmeden önce, "Benden sonra birileri gelir ve bu kitaplarda olanları zayi eder" demiştir.[92] İbn Sîrîn, hocası Abîde'ye, "Sizden dinlediklerimi yazabilir miyim?" diye sorduğunda "Hayır!" cevabını vermiştir. "Peki, sizin görüşlerinizin yazılı olduğu bir kitap bulursam bakabilir miyim?" diye sorduğunda da yine "Hayır!" cevabını vermiştir.[93]

İlmi Şahsiyeti ve Fıkıhçılığı

Abîde'nin İslâmiyet'e girmeden önce de kabilesi arasında önemli bir yere sahip olduğu rivayet edilir. Sahâbîlerin birçoğuyla görüşmüş, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Zübeyr'den hadis rivayet etmiştir.[94] Fakat en çok Hz. Ali'den rivayette bulunmuştur. İbn Sîrîn ise Abîde'den en çok rivayette bulunan kişidir.[95]

Kendisinden en fazla istifade edenlerden biri de İbrâhim en-Nehâî'dir (ö. 96/714). Hatîb'in zikrettiğine göre, bir hadis hariç Nehâî'nin Abîde es-Selmânî'den rivayet ettiği tüm hadisler Abdullah İbn Mes'ud'a ulaşmaktadır.[96] Bu da Abîde'nin Abdullah İbn Mes'ud'un ders halkasında en çok bulunanlardan biri olduğunu göstermektedir. İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) naklettiğine göre o, İbn Mes'ud'un ders halkasındaki en ileri gelen fakihler arasında sayılmıştır.[97]

Abîde es-Selmânî daha çok muhaddisler arasında sayılmıştır ancak o, İbn Mes'ud'un fıkhını bir sonraki nesle aktaran meşhur fakihlerden biridir. Medînî'nin (ö. 234/848-49) ifadesine göre Resûlullah'ın sahabelerinden olup da daha sonra içtihat metodu devam ettirilen üç kişi olmuştur; bunlar Abdullah İbn Mes'ud, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah İbn Abbâs'tır. İbrahim en-Nehâî, Abdullah İbn Mes'ud'un en seçkin altı talebesi arasında Abîde'yi de zikretmiştir. Bu kimseler, onun mezhebini ve fetva usulünü sonraki nesle aktaran kişilerdir. Bunlar, Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Mesrûk b. el-Ecda', Abîde es-Selmânî, Amr b. Şurahbîl el-Hemedânî

---

[89] Ebû Yûsuf Ya'kūb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, *el-Marifetü ve't-Târîh*, tahk. Halil Mansur, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts. 1: 78; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*; 4: İbn. Ebî Hayseme, Ahmed b. Hanbel'den rivayetle, şunu da aktarmaktadır: Abîde'nin cenaze namazının kılınması gecikmişti. Neredeyse güneş bakmak üzereydi. Esved b. Yezîd, vasiyeti yerine getirememe ve bir de cenaze namazını Muhtâr es-Sekafî'nin kıldırması endişesinden ötürü hemen kıldırmış ve ardından defni gerçekleştirilmiştir. Bkz. Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 144.

[90] Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 140.

[91] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*; 4: 44.

[92] İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1990, 6: 153.

[93] İbn Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 139.

[94] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8: 362; Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1952, 1: 187; Hatîb, *Târîhu Bağdat*, 12: 423.

[95] Hatîb, *Târîhu Bağdat*, 12: 423.

[96] Hatîb, *Târîhu Bağdat*, 12: 423.

[97] İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, 3: 143.

(ö. 63/683) ve Hâris b. Kays.[98] Bu kimseler Abdullah İbn Mes'ud'un kıraatiyle okuyan, onun fetvalarının muhteva ve maksatlarını anlayıp fetva verenlerdir. [99] İbn Mes'ud'un bu öğrencileri, onun mezhebini ve fetvalarını yazma ve aktarma hususunda büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu sebeple İbn Cerîr et-Taberî, "Abdullah İbn Mes'ud'dan başka hiç kimsenin talebeleri üstadının mezhep usulünü ve fetvalarını yazmamıştır" demiştir.[100]

Kendisinden en çok rivayette bulunan İbn Sîrîn'in ifadelerine göre Abdullah İbn Mes'ud'un hangi talebesinin daha öncelikli olduğu tartışmalıdır. Kimileri Alkame daha öncelikli derken kimileri de Abîde demiştir. İbn Sîrîn'e göre Şüreyh'in bunlardan sonra geldiğinde şüphe ve ihtilaf yoktur. Hammâd b. Ebî Süleyman'dan İbn Mes'ud'un seçkin öğrencilerini saymasını istendiklerinde, "Abîde, Alkame, Mesrûk, Hemedânî (Amr b. Şurahbil), Şüreyh" sıralamasıyla saymıştır.[101]

eş-Şa'bî (ö. 104/722) Abdullah İbn Mes'ud'un bu öğrencileri hakkında şu tasvirde bulunmuştur: "Şüreyh aralarında yargılama hukukunu en iyi bilendi. Abîde de yargılama ilmi hakkında Şüreyh'e denk idi. Alkame'nin ilmi Abdullah İbn Mes'ud'a ulaştı ancak onu geçemedi. Mesrûk ise onların hepsinden ilim aldı. Rebi' b. Huseym de onların en bilgilisi ve takvalısı idi."[102]

Hz. Ali Kûfe'yi ziyaret ettiğinde buranın halkına, "Abîde es-Selmânî ve Hemedanî gibi gayret göstermekten aciz misiniz!" diyerek ilme ve öğrenmeye istekli olmalarını istemiştir.[103]

Hz. Ali'nin talimatıyla bir müddet kadılık makamına tayin edilen[104] Abîde, daha sonraları kendini bireysel ilmi çalışmalara adamıştır. Zira kaynaklarda onun uzun bir süre kadılık yaptığına dair bilgiye rastlayamadık. İbn Sîrîn'in naklettiğine göre zaman zaman husumetli kişilerin barıştırılması için Abîde'ye getirildiklerinde, "Bana bu hususta herhangi bir emir verilmeyene kadar bunu yapmam" diye cevap verdiği olmuştur. İbn Sa'd onun bu tavrını, yerel yöneticinin bu gibi mevzuların çözümünde kadılardan ve başka kimselerden daha yetkili ve öncelikli olduğuna işaret ettiğini düşünmüştür.[105]

İbn Kayyim, Hz. Ali'nin fıkıhçılığını anlattığı bölümde, onun fıkhının ve fetvalarının her tarafa yayıldığını ancak Şiîlerin yalan isnat etmeleri sebebiyle pek çok ilmî görüşünü ifsat ettiklerini belirttikten sonra ehl-i hadisin, Hz. Ali'ye ait sahih hadis ve fetvaları ancak ehl-i beyt ve Abdullah İbn Mes'ud ile arkadaşları Abîde es-Selmânî, Şüreyh ve Ebû Vâil gibi kimselerden aldıklarını ifade eder.[106] İbn Kesîr (ö. 774/1373), Abîde'yi Hz. Ali'nin hadislerini zikreden en güvenilir râviler arasında sayar.[107]

Abîde es-Selmânî rey ekolünün ilk temsilcilerinden ve İbn Mes'ud'un önde gelen öğrencilerinden olmasına rağmen onun çağdaşı ve arkadaşı olan fakihler kadar görüşleri

---

[98] Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâde, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980, 20: 304.

[99] Medînî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdillâh, *el-'İlel*, thk. Muhammed Mustafa el-'Azamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1980, 1: 42.

[100] İbn Kayyim, Ebû Abdillah Şemsüddin, *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-âlemîn,* thk. Ebû Ubeyde Meşhur, Suud: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1423, 1: 36.

[101] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6: 153.

[102] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4: 308. Benzer rivayetler için bkz.: Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 136.

[103] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4: 43; Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 141.

[104] Hacevî, Muhammed b. Hasan, *el-Fikru's-Sâmî fî târîhi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, 1: 316.

[105] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6: 153.

[106] İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'în,* 1: 21.

[107] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şiri, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988, 6: 92.

sonraki nesillere aktarılamamıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bundaki en önemli faktör, Abîde'nin kendi görüşlerinin yazıya geçirilmesine şiddetle karşı çıkmış olmasıdır. Bu sebeple fıkıh kitaplarında ve fıkıh konularına göre tertip edilmiş hadis şerhlerinde onun görüşlerine dair çok az bilgi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu görüşlerin bir kısmı tartışılmaya açılmış ve ona nispeti hususunda ihtilaf edilmiştir.

Abîde'nin, rey mektebi içinde Alkame ve diğerleri kadar meşhur olmayışının bir başka sebebinin daha olduğunu düşünüyoruz. Bunun sebebini, Zerkeşî'nin (ö. 794/1392), Ebû Mansur el-Bağdâdî'den (ö. 429/1038) naklettiği şu anekdot içinde bulabiliriz: "Sahabeden dört kişi fıkhın bütün konuları hakkında söz söylemiştir. Bunlar Ali b. Ebû Tâlib, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs ve Abdullah İbn Mes'ud'dur. Bu sahabelerin tamamı bir mesele üzerine icma ettiğinde ümmetin tamamı o mesele üzerine icma etmiştir. Hz. Ali bir mesele hakkında diğer sahabelerden farklı bir görüşte bulunduğu zaman buna muhakkak İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702), Şa'bî (ö. 104/722) ve Abîde es-Selmânî de katılmıştır. Zeyd b. Sâbit bir meselede diğer sahabelerden farklı düşündüğü zaman ise Şâfiî ve Mâlik mutlaka bu görüşe meyletmiştir. Abdullah İbn Mes'ud bir meselede farklı görüş beyan ettiğinde ise ona Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd (v. 75/694) ve Ebû Eyyûb tabi olmuştur."[108]

Abîde, bazen rey ekolünün karakteristik özelliklerinden uzak durmuştur. Örneğin Hecna' b. Kays'ın rivayet ettiğine göre İbrahim en-Nehâî zaman zaman bazı meselelerin çözümü için ona geldiğinde, "Onları yok et İbrahim!" diye karşılık vermiş ve bazı meseleleri cevaplamaktan uzak durmuştur.[109] Bu da onun farazi meselelerle çok fazla iştigal etmediğini göstermektedir.

Fürû-i Fıkha Dair Görüşleri

Abîde es-Selmânî fetvalarıyla meşhur olmuş hatta bir müddet kadılık vazifesinde de bulunmuş bir kimsedir.[110] Ne var ki, görüşlerinin pek azı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu görüşlerin bir kısmı dolaylı yollarla kendisinden rivayet edilen görüşler, bir kısmı da asrının diğer âlimleriyle ortak görüşte olduğu fikirlerdir. Bazıları şöyledir:

1. Kişi, boşadığı karısının iddeti bitmeden onun kız kardeşi ile evlenemez.[111]

[108] Zerkeşî, Ebu Abdillah Bedreddin, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkh*, Kahire: Dâru'l-Kütübi, 1994, 8: 76.
[109] Hattâbî, Hamd b. Muhammed, *Garîbu'l-Hadîs,* thk. Abdülkerim el-Azbâvî, Mekke: Camiatü Ümmü'l-Kurâ, 1402, 3: 25.
[110] Hacevî, *el-Fikru's-Sâmî,* 1: 316.
[111] Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Asl,* thk. Mehmet Boynukalın, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012, 10; 319. Abîde'den bu manada rivayet edilen, "Resulullah'ın sahabeleri, bir kız kardeşin iddeti içerisinde diğer kız kardeş ile nikahlanmanın haramlığı ile öğle namazından önceki dört rek'at sünnete devam hususunda, icma ettikleri kadar hiçbir hususta icma etmemişlerdir" hadisi, Hz. Ali, Abdullah İbn Mesud, Abdullah İbn Abbas gibi sahabeler tarafından esas kabul edilmiş ve hangi durum olursa olsun, iddet bitmeden boşanılan kadının kızkardeşiyle evlenmenin haram olduğuna delil kabul edilmiştir. Bu reaksiyonun sebebi, Serahsî'nin de ifade ettiği gibi Şâfiî'nin bazı durumlarda, boşadığı eşinin iddeti bitmese erkeğin, onun kız kardeşiyle evlenmesini caiz görmesidir. Bu durumlar, kadının üç talakla boşanmış olması ve muhala'a ile boşanma halidir. Zeylaî de, Şâfiî'ye ilaveten Mâlik ve İbn Ebî Leylâ'nın da aynı görüşte olduğunu, yani talakın bâin olması durumunda, boşadığı eşinin iddeti süresi içinde olsa bile kızkardeşiyle evlenebileceğini düşündüklerini bildirmiştir. (Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1393, 5:6) Şafiî bu düşüncesini, bain talakla boşanan kadının, iddet süresinin bitiminde olduğu gibi kocasıyla ilişkisinin tamamen ortadan kalkmasına bağlamaktadır. Hasan-ı Basrî de boşanan kadının kısır olması durumunda onun kız kardeşiyle evlenilmesinin caiz olacağını düşünür. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000, 4:369.

2. Bakara suresinin 238 ayetinde geçen ve sözlük itibariyle "orta namaz" anlamına gelen "salât-ı vüstâ" kelimesinden maksat ikindi namazıdır.[112] Rivayete göre Abîde'den bu namazın hangi namaz olduğunu Hz. Ali'den sorması istenmiş, Hz. Ali de, Hendek gazvesinde ikindi namazını kılamayan Hz. Peygamber'in müşriklere bedduada bulunurken, "Bizi salât-ı vüstâdan alıkoydular" ifadesini kullandığını nakletmiştir.[113] İbnü'l-Mulakkin (ö. 804/1401), Abîde'nin bu namazı akşam namazı şeklinde açıkladığına dair bir rivayeti de zikretmektedir.[114] Kadı Abdülvehhab (ö. 422/1031) ise Abîde'nin bu namaz hakkındaki görüşünün sabah namazı olduğunu nakletmektedir.[115]

3. Direk ateşte pişmiş bir şeyi yemek suretiyle tekrar abdest almak gerekmez.[116]

4. Kişinin adetli olan eşine yaklaşması haramdır. Nevevî (ö. 676/1277), Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451) ve Şevkânî (ö. 1250/1834), bu rivayetin şaz ve münker olduğunu, dolayısıyla kabul edilmeyeceğini söyler. İbn Receb el-Hanbelî de (ö. 795/1393) bu rivayetin sahih olmadığını hatta Abîde'den bu görüşün tam aksinin rivayetlerin sabit olduğunu nakleder.[117] Şâfiî fakihlerden Remlî (ö. 844/1441) ise mezhebin alimlerinin arasında Abîde'nin görüşüne benzer görüş sahiplerinin bulunduğunu nakleder.[118]

5. Kişinin eşini öpmesinden ve eliyle bir kadına dokunmasından ötürü abdesti bozulur. İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) naklettiğine göre Abîde es-Selmânî bu görüşünü, Nisâ suresinin 4. Ayetinde geçen "yahut kadınlara dokunursanız…" ayetinin tefsirinde bildirdiğini nakleder.[119] Aynî'nin naklettiğine göre ise Abîde'nin kanaati bu durumda abdestin bozulmayacağıdır.[120]

6. Abîde'ye göre, herhangi bir kişiyle borç akdi olmayan, mirasını bırakacak akrabası da bulunmayan kişinin malının tamamını dilediği şekilde vasiyet etmesi caizdir.[121]

7. Bir müslümana eziyet veren bir söz veya fiilden ötürü abdest bozulur. Bu görüş, Abîde'ye nispet edilen görüşlerden biridir.[122] Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), Hz. Âişe'den rivayet edilen, "Sizden biriniz yediğiniz güzel bir yemekten ötürü (haceti sebebiyle) abdest alır da Müslüman kardeşine söylediği kötü bir sözden ötürü neden (abdest) almaz" hadisine binaen tabiinden bazı kimselerin abdest aldığını ve Abîde es-Selmânî'nin de bunlardan biri olduğunu

---

[112] İbn Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-mesânid*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba, ts. 4: 288-290.

[113] Buhârî, Cihâd, 98, Megâzî, 39; Müslim, Mesâcid, 202; Tirmizî, "Tefsîr", 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999, 2: 443. Ayrıca bkz.: Zürkânî, Muhammed b. Abdülbaki, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai'l-İmâm el-Mâlik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411, 1:406.

[114] İbnü'l-Mulakkin, *et-Tavdîh* 22: 112.

[115] Kadı Abdülvehhab, *Uyûnu'l-Mesâil*, thk. Ali Muhammed, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009, 1:118.

[116] Mübârekpûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts. 1: 216.

[117] Bkz. Bedreddin el-Aynî, Ebû Muhammed, *Şerhu Sünen-i Ebû Davud*, thk. İbnü'l-Münzir Halid, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999, 2: 33; Nevevî, *el-Minhâc*, 3: 205; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, Muhammed b. Ali, thk. Usamuddin es-Sebabeti, Mısır: Dâru'l-Hadis, 1993, 1: 343. Ayrıca bkz.: İbn Receb, Zeynüddin Ebu'l-Ferec, *Fethu'l-Bârî*, Medine: Mektebetü'l-Gurebâ, 1996, 2: 17, 35; İbn Seyyidünnâs, Muhammed b. Muhammed, *en-Nefhu'ş-Şezî (Şerhu't-Tirmizî)*, thk. Ebu Câbir el-Ensârî vd. Riyad: Dâru's-Sumayî, 2007, 3: 184.

[118] Remlî, Ahmed b. Hüseyin el-Makdisî, *Şerhu Sünen-i Ebî Davud*, Mısır: Dâru'l-Fellah, 2016, 2: 447.

[119] İbn Abdilber, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstizkâr*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2000, 9: 68.

[120] Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 1: 306.

[121] Abdürrezzak, *el-Musannef*, 1: 401; Kadı Abdülvehhab, *Uyûnu'l-Mesâil*, 19: 769.

[122] İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts. 1: 240; İbn Seyyidünnâs, *en-Nefhu'ş-Şezî Şerhu Câmii't-Tirmizî*, 2: 332.

nakleder.[123] İbn Sirîn kendisine, hangi sebeplerden ötürü abdest alınması gerektiğini sorduğunda, "Hades hali ve bir müslümana eziyet sebebiyle" diye cevap vermiştir. Beyhakî'nin naklettiğine göre Abîde bir meclise uğramış ve oradakilerin konuştuğu bir takım şeyleri işitince, "Kalkın abdest alın, zira konuştuğunuz şeylerin bazısı hadesten daha kötüdür" diye cevap vermiştir.[124]

8. Âlimlerin geneline göre ramazanda orucu bozma ruhsatıyla ilgili olarak, oruçlu iken sefere çıkan kimse ile seferde iken ramazan ayına giren kimse arasında herhangi bir fark yoktur. Abîde es-Selmânî ise *"Artık sizden kim bu aya kavuşursa onu oruçlu geçirsin"*[125] ayeti mucibince, oruçlu iken yolculuğa çıkan kimsenin orucunu bozamayacağına kanaat etmiştir.[126]

9. Vitir namazı nafile bir namazdır. Ancak Kur'an ehli (hafızlar) için bu namaz vaciptir.[127] Abîde'ye göre gece namazı (teheccüd)/kıyamu'l-leyl farzdır. İbn Abdilber, ona nispet edilen bu görüşün izinin sürülemediğini ve tabiinin genel kanaatinin bu namazın nafile olduğunu ifade eder.[128]

10. Abîde'ye nispet edilen görüşlerden biri de yetimin bakımını üstlenen vasinin, bazı masrafları için yetimin malından kullanıp kullanamayacağı ve yiyip yiyemeyeceği konusudur. İbn Abbâs'a göre yetimin bakımını üstelenen vasinin başka herhangi bir geçimi yoksa onun malından yiyebilir. Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ve İbrahim en-Nehâî ise bu durumda olan vasinin yiyebileceğini ve daha sonra bunu ödeme sorumluluğunun olmayacağını söylemiştir. Abîde es-Selmânî ise vasinin yetimin malından kullanabileceğini ancak yetim büyüdüğü zaman harcadıklarını ona iade etmesi gerektiğini düşünmüştür.[129]

11. Kaynaklarda Abîde'ye nispet edilen görüşlerden biri de şartlı ihramın caiz oluşudur.[130] Şartlı ihram, ihrama girdikten sonra veya ihrama niyet ederken düşman engeli, hastalık, parasını yitirip çaresiz kalmak gibi sebeplerden dolayı hac ibadetine/yolculuğuna devam edememesi halinde kişinin kurban kesmeksizin ihramdan çıkmayı şart koşabilmesidir.

12. Hurma ve arpa özünden elde edilen içeceklerin içilmesi caiz değildir. Hurma nebizi daha eskiye dayanmakla birlikte özellikle arpa suyundan elde edilen içecek revaçta olmaya başlayınca, bu içeceğin hükmü Abîde'ye sorulmuş o da yirmi senedir, su, süt ve baldan başka bir şey içmediğini ve bundan da sakınılması gerektiğini söylemiştir. Muhammed Vellevî'nin

---

[123] Moğultay b. Kılıç, *Şerhi Sünen-i İbn Mâce*, thk. Kâmil Avîda, Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Bâz, 1999,1: 450.

[124] Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed, *Şuabu'l-İmân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410, 5: 302.

[125] Bakara 2/185.

[126] İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004, 2: 60; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 4: 269; İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Ali, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir, Riyad: Mektebetü Rüşd, 2003, 4: 8; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 6: 312; Azîmâbâdî, Muhammed Şemsülhak, *Avnü'l-Ma'bûd şerhi Sünen-i Ebî Davud*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, 7: 30; Mübârekfûrî, Abdullah b. Muhammed, *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtü'l-mefâtîh*, Benares (Hindistan): Câmiatü's-Selefiyye, 1984, 7: 11.

[127] İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, 6: 211.

[128] İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 2: 476.

[129] Hattâbî, Hamd b. Muhammed, *Meâlimu's-Sünen*, Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1932, 4: 86; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 8: 53; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Keşfü'l-Müşkil min hadîsi's-sahihayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997, 1: 1204. Cessas'ın (ö. 370/981) rivayetine göre Abîde, yetimin malının borç olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Bkz.: Cessas, Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah vd. Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslamiyye, 2010, 4: 206.

[130] İbn Kudâme el-Makdisî, Şemseddin, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, thk. Abdullah et-Türkî vd. Kahire: Daru Hicr, 1995, 8: 148; Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîh,* 9: 442; Vellevî, Muhammed b. Ali el-İtyubî, *Zahîretü'l-Ukbâ fi şerhi'l-müctebâ,* Mekke: Dâru Âli Berrum, 2003, 24: 264.

ifadelerine göre o dönemde Kûfe'de bu içecekleri helal görenler olmasına rağmen Abdullah İbn Mes'ud ve Abîde haram oluşuna kanaat etmiştir.[131]

13. Ümmüveledin satılması caiz değildir.[132] Abîde'nin ümmüveledin sosyal statüsü hakkındaki bu görüşü, icma teorisinin tabiin dönemine ait en kuvvetli verilerinden biri olarak da kabul edilir. Ümmülveled, efendisi tarafından hamile bırakılan ya da efendisinden çocuk doğurmuş olan cariye demektir. Cariyenin hamile iken mi yoksa doğum yaptıktan sonra mı ümmüveled sayılacağı hususu ise ihtilaflıdır.[133] İslâm dini temelde köleliği kaldırmayı hedeflemekle birlikte o günkü sosyal yapı açısından bu yapıyı tek taraflı olarak kaldırmak yerine kölelere mümkün olabilecek en insanî muamelenin yapılması yönünde kurallar getirmiştir.

Fıkıh kitapları konuyu şöyle özetlemişlerdir: Ümmüveled olan cariye ancak azat edilme suretiyle efendisinin mülkünden çıkar; dolayısıyla onun satılması, hibe edilmesi, her hangi bir şekilde başkasına temlik edilmesi caiz değildir ve efendisinin vefatından sonra malının tamamından azat olur. Yani efendisinin borçları için çalıştırılmaz.[134] Buna esas olarak, Resûlullah'ın, "Onlar ödünç verilemezler ve satılamazlar"[135] hadisi, Kıptî asıllı câriye Mâriye'den olma oğlu İbrâhim'in dünyaya gelmesiyle, "Oğlu onu âzat etmiştir"[136] demesi, bir başka hadislerinde, "Efendisinden çocuk dünyaya getiren her câriye, efendisinin ölümünden sonra hür olur"[137] buyurması[138] ve Hz. Ömer'in de bir hutbede, "Bilseniz ki, ümmüveledleri satmak haramdır. Efendisinin ölümüyle birlikte cariye olarak tutulamaz"[139] demesi gibi rivayetler zikredilmiştir.

Kaynaklarda Abîde'ye nispet edilen bazı görüşler daha vardır ki, onları da şöyle özetleyebiliriz: Alında yara bulunsa bile sarık veya onun bir parçasının üzerine secde etmek caiz değildir.[140] Mesbuk, kılamadığı rekâtları tek başına kıldığında kıraat yapar; sadece Fatiha ile yetinmez.[141] Namaz bitip selam verdikten sonra sesli olarak tekbir getirmek bidattir.[142] Namaz bitiminde hem sağa hem de sola baş çevrilerek ve "es-Selâmu aleyküm ve rahmetullah" diyerek selam verilir.[143] Kunut duası sabah namazının ilk rekatında rükûa

---

[131] İbnü'l-Mulakkin, *et-Tavdîh,* 27: 35; Vellevî, *Zahîretü'l-Ukbî,* 40: 397; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6: 211.

[132] Bu görüş, fukahanın cumhurunu oluşturduğu Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve tabiinden fakihlerin görüşüdür. Hanbelî mezhebi fakihlerinden farklı görüşler nakledilmiştir. Bkz.: Ebu'l-Velid el-Bâcî, Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Mısır: Matbaatü's-Saadet, 1332, 6: 22.

[133] Ebû Bekir b. Arabi el-Meâfî, *Kitâbu'l-Kabas fî şerhi Muvattai Mâlik b. Enes*, thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1992, 1/922.

[134] Zekeriyya el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, thk. Muhammed Tamir, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, 4: 507.

[135] Cessas, Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah vd. Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslamiyye, 2010, 8: 309; Mevsılî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, 4: 33.

[136] İbn Mâce, ʿItḳ, 2

[137] Mâlik, *Muvaṭṭaʾ*, "ʿItḳ", 6.

[138] Câbir b. Abdullah'tan rivayet edilen, "Biz Hz. Peygamber henüz hayatta iken esir ve ümmüveledlerimizi satıyorduk" (İbn Mâce Itk, 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3: 321) rivayeti, mensuh olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Zekeriyya el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, 4: 507.

[139] Serahsî, *el-Mebsût*, 7. 272.

[140] İbn Sîrîn'den nakledildiğine göre, o yüzündeki bir yaradan ötürü secdesini sarığının üzerine yapmış, ardından Abîde'ye "Sarığımın üzerine secde edebilir miyim?" diye sorduğunda Abîde, "Onu çıkar (üzerine secde etme)!" şeklinde cevap vermiştir. Bkz. Abdürrezzak, *el-Musannef*,; İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, 3: 35; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2: 297.

[141] İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, 5: 399.

[142] İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, 7: 398, 417; Vellevî, *Zahîretü'l-Ukbî,* 15: 382.

[143] Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce alâ ehli Medîne*, thk. Mehdi Hasan el-Geylânî, Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1403, 1: 145.

varmadan önce okunması sünnettir.[144] Tabaklandıktan sonra vahşi hayvanların derisi kullanılabilir ancak kedi familyasına ait hayvanların derisinden istifade etmek mekruhtur.[145] Mushafın para ile alınıp satılması mekruhtur.[146] İbn Sîrîn, Abdullah İbn Abbâs'ı görenlerden biri olan Abîde'nin daha sonraları sarf akdinde, elden ele olma kaydıyla altın ve gümüşün fazla olarak değişiminin caiz olduğu görüşünden döndüğünü bildirir.[147]

Usul-i Fıkha Dair Görüşleri

a. İcmanın Meşruiyeti

Abîde es-Selmânî'nin usule kaynaklık eden icma teorisi hakkında meşhur bir görüşü bulunmaktadır. Şöyle ki: Serahsî, hakkında icma bulunan meselelerin bazen tevatür ve meşhur tariklerle sonraki nesle ulaşabileceği gibi ahad tarikle de gelmesinin mümkün olduğunu bildirir. Ahad yolla gelen icmalar ise diğerlerine nispeten daha çoktur. Usul eserlerinde ahad yolla icmanın ulaştığına dair en çok zikredilen rivayet, Abîde es-Selmânî'nin rivayet ettiği şu haberdir: "Resulullah'ın sahabeleri şu şeyler üzerine icma ettikleri kadar başka bir şey üzerinde icma etmemişlerdir: Öğle namazından önce dört rekatlık sünnet, sabah namazının gün aydınlığına doğru geciktirilmesi, kişinin boşandığı eşinin iddeti bitmeden kız kardeşiyle evlenmesinin haram oluşu"[148] İbn Mes'ud buna cenaze namazlarında getirilen dört tekbiri de ilave etmiştir. Yine Abîde es-Selmânî'nin, Hz. Ali'yi ümmülveledler hakkındaki uyardığı rivayet de icmanın gerçekleşmiş olduğunu bildiren rivayetler arasında zikredilmiştir.[149]

Ümmüveledlerin durumu hakkında Abîde'den nakledilen rivayetin usul açısından önemi ise bunun icma teorisinin meşruiyetine dayanaklık etmesidir. Abîde'nin bulunduğu bir mecliste (Kûfe'de hutbe verirken)[150] Hz. Ali, "Ümmüveledlerin azat edilmeleri gerektiği hususunda Ömer ve bir grup sahabî ile görüş birliği etmiştik. Ancak daha sonra ben onların, efendilerinin borçlarının ödenmesi maksadıyla satılmalarını uygun gördüm" demiştir. Onun bu sözüne Abîde, "Ömer'in ve bir grup sahabînin topluca varmış olduğunuz görüş, senin kendi başına varmış olduğun görüşten daha çok takdirimizi kazanmıştır"[151] demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, "Abîde es- Selmânî hakikaten fakihtir" demiş ve bu görüşünden dönmüştür. Hatta Hz. Ali'nin, Abîde ile Şurayh'a, "Daha önce hükmetmekte olduğunuz şekilde hüküm verin. Zira ben İhtilâftan hoşlanmam" dediği rivayet edilmiştir. İbn Ebî Hayseme'nin Şa'bî kanalıyla naklettiği rivayet ise şöyledir: Ali b. Ebî Tâlib demiştir ki: "Ömer benimle ümmüveledler hakkında istişarede bulundu. Bunun neticesinde onların azat edilmesi hususunda ittifak (icma) ettik. Ömer, hayatta iken bu şekilde hükmetti. Sonra Osman başa geçti ve o da aynı şekilde hükmetti. Ben başa geçtiğim zaman onların köle olarak kalmaları (satılabilmeleri)

---

[144] Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselam, *el-Müdevvene*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, 1: 193; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tehzîbu'l-Âsâr*, thk. Muhammed Şakir, Kahire: Matbaatü'l-MedenÎ, ts. 1: 365.

[145] İbn Kudâme, Muvaffakuddin, *el-Muğnî*, Kahire: Mektebetü Kahire, 1968, 1: 50; Neysâbûrî, Ebû Bekir Muhammed, *el-Evsat fi's-süneni ve'l-icmâ ve'l-ihtilâf*, , thk. Ebû Hamad Sagir, Riyad: Dâru Taybe, 1985, 2: 299.

[146] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7: 545.

[147] Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3: 18.

[148] Serahsî, *el-Mebsût*, 4: 369; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fî tertîbi'ş-şerâ'i*, Beyrut: Dâru'l-Kitâb'l-Arabi, 1982, 1: 285; Zeyla'î, Fahreddin Osman, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslami, 1313, 2: 108.

[149] Ebû İshak eş-Şîrâzî, İbrahim b. Ali, *et-Tabsıra fî Usûli'l-Fıkh,* tahk. Muhammed Hasan Hîtu, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1403, 1: 382, 427.

[150] İbn Emir el-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahrîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996, 3: 117.

[151] Şeybânî, *el-Asl,* 5: 142; Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 1323, 6: 118; Zekeriyya el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, 4: 507; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 10: 346. Ayrıca bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 7: 272. "Senin Ömer beraber almış olduğun karar tek başına varmış olduğun karardandan daha hayırlıdır" rivayeti için bkz.: Burhaneddin Buhârî, *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sami, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, 8: 13.

gerektiğini düşündüm." Bunun üzerine Abîde, "Bana göre iki adil kimsenin görüşü, bir adil kişinin görüşünden daha evladır" demiştir.[152] Aralarında geçen konuşmadan sonra Hz. Ali'nin, "Siz daha evvel nasıl hükmediyorsanız aynı şekilde devam edin; çünkü ben cemaate muhalefet etmekten hoşlanmam"[153] demesi, bu konuda icmanın gerçekleştiğine delil kabul edilmiştir.[154]

b. İnkırâzu'l-Asr Teorisi

Abîde'nin Hz. Ali ile arasında geçen, yukarıda zikrettiğimiz bu konuşmasında, Hz. Ali'nin önceki görüşünden rücu' ettiğini söylemesi, icma teorisi içindeki bir başka tartışmaya da konu olmuştur. Buna göre bazı usulcüler, icmânın kesinleşme zamanı konusunda, icmâya katılan bütün müçtehitlerin ölmüş olması gerektiğini ifade etmek üzere "inkırâzü'l-asr" şartından söz etmektedirler. Bunlar arasında Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve mezhebin muhakkik âlimleri, İbn Fûrek (ö. 406/1015) sayılabilir.[155] Kerhî'den de (ö. 340/952) benzer anlamda bir rivayet nakledilmektedir.[156] İslâm hukukçularının çoğunluğu inkıraz-ı asır şartına karşıdır. Yani icmanın gerçekleşmiş sayılabilmesi için, icma edenlerin asrında yaşayan müçtehitlerin tamamının ölmesi ya da belli bir sürenin geçmiş olması gibi bir şart aranmaz. İnkıraz-ı asır şartının aranmayacağını ifade eden cumhura göre, icmanın hâsıl olması ve müçtehitlerin bir meselede ittifak etmeleri hata ihtimalini ortadan kaldırır.

Hanefilere ve âlimlerin geneline göre ne icmâın kurulması için ne de hüccet olması için inkırâz şartı aranır.[157] Ancak Abîde'nin rivayetinde Hz. Ali'nin kendisinden öncekilerin ümmüveledin durumu hakkındaki görüşlerini bilmesine rağmen bu görüşten vazgeçtiğini beyan etmesi, bazı usulcülerce inkıraz-ı asır fikrinin gerekli olduğu kanısını uyandırmıştır. Zira müçtehidin ölmeden önce, bulduğu yeni bir delil sebebiyle icma ettiği görüşten rücu etmesi mümkün kabul edilmiştir.

İnkıraz-ı asrın şart olmadığını ileri sürenler, bu iddiaya farklı şekillerde cevap vermişlerdir. Örneğin, Şâfiî fakihlerden Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), bu meselede icmanın kurulmadığını, dolayısıyla icmadan rücu gibi bir durumun meydana gelmediğini beyan etmektedir.[158] Benzer bir düşünce de İbn Hazm tarafından dile getirilir. Ona göre Hz. Ali, kendisinin de muvafakat ettiği Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın görüşünü icma olarak değerlendirmemiştir. Bu sebeple daha sonraki bir dönemde aksini düşündüğü bir içtihatta bulunmuştur.[159]

Serahsî (ö. 483/1090 [?]) ise Hz. Ali'nin icmaya muhalif davranmasının bazı ihtimallerinden bahseder. Ona göre icmanın gerçekleşmesi için inkıraz-ı asır şart olmamakla birlikte[160] Hz. Ali'nin düşüncesine göre bunun şart olma ihtimali bulunabilir. Ya da Hz. Ali'nin muhalefeti,

---

[152] Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarabad: Dairetü'l-Mearif, 1344, 10: 343; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 7: 291; Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, 3: 141-142; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 7: 331; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6: 117.

[153] Buhârî, Fedâilü's-Sahabe, 9; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 9: 370.

[154] Zekeriyya el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, 4: 507; Hatîb Şirbinî, *el-İknâ*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415, 2: 658.

[155] Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6: 480; İbn Fûrek, Siraceddin Mahmud, *et-Tahsîl mine'l-Mahsûl*, thk. Abdülhamid Ali, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988, 2: 63.

[156] Serahsî, Şemseddin Ebû Bekir, *Usûl*, Beyrut: Dâru'l-Marife, ts. 1: 316.

[157] Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr 'an 'Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, tahk. Dr. Nâci Süveyd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012, 3: 352; Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud, *et-Takrîr li 'Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Abdusselâm Subhî Hâmid, Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve'ş-şuûnu'l-İslâmiyye, 2005, 5: 350.

[158] Ebû İshak eş-Şîrâzî, *et-Tabsıra fî usûli'l-fıkh*, 1: 377.

[159] İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, *el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Şakir, Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts. 4: 160.

[160] Serahsî, *Usûl*, 1: 315.

ümmüveledin azat edilmesi noktasında olmayıp bunun keyfiyetinde yani sahibinin malının üçte birinden mi yoksa tamamından mı azat edileceği hususunda muhalefet etmiş olabilir.[161] Kâsânî (ö. 587/1191) ise Abîde'nin son cümlesinin daha önce icmanın kurulduğuna işaret etmekle birlikte Hz. Ali'nin eski görüşünün hilafına bir düşünce geliştirdiğini ve onun inkıraz-ı asır gerçekleşmeden henüz icmanın kurulmadığını düşünmüş olabileceğini dile getirmek suretiyle Hanefiler içinde farklı düşünen bir fakih olmuştur.[162] İbnü'l-Hümâm da (ö. 861/1457), Hz. Ali'nin önceki görüşünden dönmesinin inkıraz-ı asrın şart olmasını ilzam etmesine rağmen, tercih edilen görüş inkıraz-ı asrın şart olmayacağıdır, demiştir.[163]

Değerlendirme ve Sonuç

Hem sahabe hem de tabiin fakihleri arasında saygın bir yer edinmiş olan Abîde, pek çok mesele hakkında müracaat kaynağı olmuş bir fakihtir. Günümüze kadar ulaşan pek az görüşünü füru ve usul kitaplarının satır aralarında görmek mümkündür. Ehl-i rey ekolünün önde gelen temsilcilerinden sayılan Abîde, başta hocası Abdullah İbn Mes'ud olmak üzere Hz. Ali ve Hz. Ömer gibi sahabenin büyüklerinden dersler almıştır. Ayrıca fıkhın hemen hemen her sahasında ve özellikle feraiz ilmindeki vukufiyetiyle zamanının önder şahsiyetleri arasında sayılmıştır. Ehl-i rey ekolünün kurucuları arasında sayılmakla birlikte zaman zaman görüşlerinde hocası İbn Mes'ud'a muhalefet etmiştir. Bunun sebebi, Âbide'nin sahabe ile tabiîn arasında bir köprü olması, hocası İbn Mes'ud'un yanında başka sahabelerden de beslenmiş olması, Medine ve Bağdat gibi şehirlerdeki ilim halkalarından istifade etmiş olması ve henüz o dönemde rey ekolünün kurumsal bir yapıya bürünmemiş olması gibi etkenler sayılabilir. Bu nedenle Abîde'nin görüşlerinden bazıları, her ne kadar münferit görüşler olmasa da, hemen hemen bütün mezheplerin kaynaklarında zikredilmiş ve meselelere esas teşkil edilmiştir. Ancak şunu da hatırlatmakta yarar vardır ki, bu muhalif tavır sadece Abîde'ye has bir durum olmayıp İbn Mes'ud'un diğer öğrencilerinde de görülmektedir. Bu çalışmanın, rey ekolünün görüşlerinin, Ebu Hanife ile birlikte kurumsallaşan yapısına ulaşıncaya kadar geçirdiği zaman dilimi içinde, Hanefi mezhebinde tesirlerinin görülmesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr 'an 'Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî,* tahk. Dr. Nâci Süveyd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012.

Abdürrezzak, Ebû Bekir es-Sanânî, *Musannef,* thk. Habîburrahman el-A'zamî, Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.

Ahmed b. Ebî Hayseme, *Târîhu İbn Ebî Hayseme*, thk. Salah b. Fethi Helel, Kahire: Faruk el-Hadisiyye, 2004.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

Ahmet Hamdi Furat, *Hanefi Mezhebinin İlk Oluşum Dönemi Kûfe Ekolü*, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009.

Azîmâbâdî, Muhammed Şemsülhak, *Avnü'l-Ma'bûd şerhi Sünen-i Ebî Davud*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud, *et-Takrîr li 'Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî,* thk. Abdusselâm Subhî Hâmid, Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve'ş-şuûnu'l-İslâmiyye, 2005, 5: 350.

[161] Serahsî, *el-Mebsût*, 7: 150. Serahsî'nin düşüncelerini destekleyen yorumlar için bkz.: Ebu'l-Velid el-Bâcî, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, 6: 22.

[162] Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i,* 4: 130.

[163] İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts. 5: 33.

Bedreddin el-Aynî, Ebû Muhammed, *Şerhu Sünen-i Ebû Davud*, thk. İbnü'l-Münzir Halid, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1983.

Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed, *Şuabu'l-İmân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarabad: Dairetü'l-Mearif, 1344.

Burhaneddin Buhârî, *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sami, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,, 2004.

Cessas, Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah vd. Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslamiyye, 2010.

Cessas, Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah vd. Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslamiyye, 2010

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Fevvâz Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1407.

Ebû Bekir b. Arabi el-Meâfî, *Kitâbu'l-Kabas fî şerhi Muvattai Mâlik b. Enes*, thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1992.

Ebû İshak eş-Şîrâzî, İbrahim b. Ali, *et-Tabsıra fî Usûli'l-Fıkh,* tahk. Muhammed Hasan Hîtu, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1403.

Ebû Yûsuf Ya'kūb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, *el-Marifetü ve't-Târîh*, tahk. Halil Mansur, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Ebu'l-Velid el-Bâcî, Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Mısır: Matbaatü's-Saadet, 1332.

Hacevî, Muhammed b. Hasan, *el-Fikru's-Sâmî fî târîhi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed, *Târîhu Bağdat*, thk. Beşşar Avvad, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001.

Hatîb, Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdat*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., 12: 423.

Hatîb Şirbinî, *el-İknâ*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.

Hattâbî, Hamd b. Muhammed, *Garîbu'l-Hadîs,* thk. Abdülkerim el-Azbâvî, Mekke: Camiatü Ümmü'l-Kurâ, 1402.

Hattâbî, Hamd b. Muhammed, *Meâlimu's-Sünen*, Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1932.

İbn Abdilber, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İbn Abdilber Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-mesânid*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba, ts.

İbn Abdilber, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstizkâr*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2000

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım, *Târîhu Medineti Dımaşk*, tahk. Muhibbuddin Ebû Said, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1995.

İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Ali, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir, Riyad: Mektebetü Rüşd, 2003.

İbn Emir el-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahrîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.

İbn Fûrek, Siraceddin Mahmud, *et-Tahsîl mine'l-Mahsûl*, thk. Abdülhamid Ali, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1404.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, *el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Şakir, Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Kayyim, Ebû Abdillah Şemsüddin, *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-âlemîn,* thk. Ebû Ubeyde Meşhur, Suud: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1423.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şiri, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988.

İbn Kudâme el-Makdisî, Şemseddin, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, thk. Abdullah et-Türkî vd. Kahire: Daru Hicr, 1995.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin, *el-Muğnî*, Kahire: Mektebetü Kahire, 1968.

İbn Kuteybe, *el-Meârif*, thk. Servet Ukkaşe, Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitab, 1992.

İbn Receb, Zeynüddin Ebu'l-Ferec, *Fethu'l-Bârî*, Medine: Mektebetü'l-Gurebâ, 1996.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbn Seyyidünnâs, Muhammed b. Muhammed, *en-Nefhu'ş-Şezî (Şerhu't-Tirmizî)*, thk. Ebu Câbir el-Ensârî vd. Riyad: Dâru's-Sumayî, 2007.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Keşfü'l-Müşkil min hadîsi's-sahihayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Abdüsselam Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1997.

İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbnü'l-Mulakkin, Siraceddin Ebû Hafs, *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmii's-Sahîh*, Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008.

Kadı Abdülvehhab, *Uyûnu'l-Mesâil*, thk. Ali Muhammed, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009.

Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fî tertîbi'ş-şerâ'i*, Beyrut: Dâru'l-Kitâb'l-Arabi, 1982.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 1323.

Mansur Koçinkağ, Hicrî İlk İki Asırda Irak'ta Görev Yapan Kadılar, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2017, Sayı 11 (Sayfa 27-4 4).

Medînî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdillâh, *el-'İlel*, thk. Muhammed Mustafa el-'Azamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1980.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr,* thk. Mahmud Ebû Dakika, Kahire: Matbaatü Halebî, 1937.

Moğultay b. Kılıç, *Şerhi Sünen-i İbn Mâce*, thk. Kâmil Avîda, Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Bâz, 1999.

Mustafa Uzunpostalcı, "Abîde es-Selmânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Mübârekpûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Mübârekfûrî, Abdullah b. Muhammed, *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtü'l-mefâtîh*, Benares (Hindistan): Câmiatü's-Selefiyye, 1984.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya, el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Neysâbûrî, Ebû Bekir Muhammed, *el-Evsat fi's-süneni ve'l-icmâ ve'l-ihtilâf*, , thk. Ebû Hamad Sagir, Riyad: Dâru Taybe, 1985.

Remlî, Ahmed b. Hüseyin el-Makdisî, *Şerhu Sünen-i Ebî Davud*, Mısır: Dâru'l-Fellah, 2016.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselam, *el-Müdevvene*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Safedî, Selahaddin Halil, *el-Vâfî bi'l-Vefâyât*, tahk. Ahmed el-Arnavut, Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.

Serahsî, Şemseddin Ebû Bekir, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin, Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000.

Serahsî, *Usûl*, Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1952.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1393.

Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, Muhammed b. Ali, thk. Usamuddin es-Sebabeti, Mısır: Dâru'l-Hadis, 1993.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Asl,* thk. Mehmet Boynukalın, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce alâ ehli Medîne*, thk. Mehdi Hasan el-Geylânî, Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1403.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tehzîbu'l-Âsâr*, thk. Muhammed Şakir, Kahire: Matbaatü'l-MedenÎ, ts.

Vellevî, Muhammed b. Ali el-İtyubî, *Zahîretü'l-Ukbâ fi şerhi'l-müctebâ,* Mekke: Dâru Âli Berrum, 2003.

Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâde, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ',* thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zekeriyya el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, thk. Muhammed Tamir, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Zerkeşî, Ebu Abdillah Bedreddin, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkh*, Kahire: Dâru'l-Kütübi, 1994.

Zeyla'î, Fahreddin Osman, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslami, 1313.

Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990, 4: 199.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbaki, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai'l-İmâm el-Mâlik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411.